
MBI VEPRIMTARINË E DEGËS SË KLUBIT “BASHKIMI” NË ELBASAN DHE TREVAT E TIJ

MAJLINDA PEZA (PERRIU)

Universiteti “Aleksandër Xhuvani”, Departamenti: Histori-Gjeografi, Elbasan, SHQIPËRI

Email: majapeza@yahoo.com

AKTET IV, 4: 728 - 735, 2011

PERMBLEDHJE

Ky artikull synon të evidentojë dhe të aktualizojë drejtimit kryesore të veprimtarisë politike, arsimore e kulturore të klubit patriotik “Bashkimi” që u krijua në Elbasan, veprimtaria dhe aktiviteti i të cilit, në kuadrin e institucionalizimit të jetës intelektuale pas shpalljes së Hyrjetit, ishte prezent jo vetëm në qytetin e Elbasanit por dhe në trevat e tij.

Fjalë çelës: Hyrjeti, klube patriotike, Kongresi i Elbasanit, Klubi shqiptar i Selanikut.

1. HYRJE

Pas shpalljes së Hyrjetit (Kushtetutës turke të korrikut 1908), për të organizuar sa më mirë lëvizjen arsimore kombëtare, patriotët shqiptarë u kujdesen për të krijuar klube e shoqëri kombëtare në të gjithë trevat shqiptare. Gjer në fund të vitit 1908, u formuan afërsisht rreth tridhjetë klube e shoqëri patriotike kombëtare, ndërkohë që numri i tyre gjatë harkut kohor 1908-1912 arriti në 80, pa përfshirë këtu shoqëritë patriotike që ekzistonin në diasporë (Myzyri, 2004: 66). Klubet dhe shoqëritë kombëtare gjatë kësaj periudhe shfaqën disa tipare të përbashkëta që konsistojnë në këto drejtime.

Së pari klubet ishin organizata të gjera demokratike, të cilat përfshinin në gjirin e tyre përfaqësues të shtresave të ndryshme të popullsisë. Në këto klube merrnin pjesë intelektualë, nëpunës të aparatit shtetëror e mësues shkollash, përfaqësues të borgjezisë qytetare, të prodhuesve e të tregtarëve të vegjël të qytetit e të fshatit, të bejlerëve-çifligarë, të oficerëve, si dhe përfaqësues të parisë të lidhur me sunduesit osmanë. Ato bashkonin në gjirin e tyre të gjitha rrymat politike të lëvizjes

kombëtare, si atdhetarët me pikëpamje radikale, ashtu edhe të moderuarit, ndërsa në udhëheqjen e tyre qëndronin intelektualët e dalluar edhe më parë për veprimtari atdhetare.

Së dyti, ata u bënë iniciatorët kryesorë për çeljen e kurseve të para e shkollave në gjuhën shqipe në të gjithë vendin. Në të njëjtën kohë, ata u kujdesën për sigurimin e fondeve e të lokaleve të nevojshme e të domosdoshme, ku do të zhvillohej mësimi në gjuhën amtare, u morën me përgatitjen e personelit pedagogjik, për sigurimin dhe shpërndarjen e teksteve mësimore shkollore. Në vitet 1908-1909 edhe në trevën e Elbasanit u formuan disa klube dhe shoqëri të rëndësishme patriotike dhe kulturore. Është për tu përmendur fakti se kryesitë e klubeve dhe shoqërive patriotike që u formuan në qytetin e Elbasanit përcaktoheshin duke aplikuar sistemin e zgjedhjes dhe njëkohësisht të rotacionit në postet drejtuese. Këto klube e shoqëri patriotike, kishin një këshill mbikëqyrës dhe kontrollues që i drejtonte patrioti i shquar Aqif pashë Elbasani.

2. HISTORIKU I KLUBIT “BASHKIMI” NË ELBASAN

Në 31 korrik të vitit 1908 u themelua klubi “Bashkimi” i Manastirit, me kryetar Fehim

Zavalanin, nënkryetar Gjergj Qiriazin dhe sekretar Naum Naçin. Ky klub u shndërrua në një ndër klubet më të mëdha dhe më të rëndësishme, që luajti një rol të veçantë në formimin e klubeve të tjera dhe në zhvillimin e Lëvizjes Kombëtare Shqiptare në periudhën e regjimit xhonturk. Menjëherë pas themelimit të tij, klubi i Manastirit dërgoi në qytetet e tjera të vendit emisarët e vet për të propaganduar idetë kombëtare të shqiptarëve. Ndër qëllimet kryesore të këtij klubi, ishte të krijonte degë të tjera në qytetet më kryesore të Shqipërisë dhe të mbante lidhje të ngushta bashkëpunimi me to. Në funksion të kësaj ideje dhe në bazë të orientimit të klubit qendror *“Bashkimi”* të Manastirit, u formua në Elbasan e para degë e këtij klubi me të njëjtin emër, pra klubi *“Bashkimi”* i Elbasanit (AMHE, F. 2, D. 6: 5).

Ky klub u shndërrua në një ndër klubet më të rëndësishëm të kohës jo vetëm në trevën e Elbasanit, por dhe në të gjithë Shqipërinë. Pikërisht një status të tillë e konfirmon dhe fakti që, patriotët shqiptarë nuk nguruan ta cilësojnë, klubin në fjalë, për një periudhë të shkurtër kohore si klubin qendror në Shqipëri (Demiri, 2006: Egnatia, 94).

Për sa i përket kohës së krijimit të klubit *“Bashkimi”* në Elbasan, sipas studiuesit te njohur elbasanas Hysni Myzyri, mendohet që ky klub patriotik të jetë krijuar në të njëjtën kohë me çeljen e shkollës së parë fillore shqipe (më 2 gusht të vitit 1908), ndërsa zyrtarizimi i tij u bë disa ditë më vonë në 13 shtator të vitit 1908. Gjithashtu, studiuesi tjetër elbasanas Tomorr Plangarica, në një artikull të botuar në librin *Normalja në traditë*, na paraqet kohën e krijimit e këtij klubi patriotik në fund të muajit korrik të vitit 1908 (Plangarica, 1995: 30). Parë në këtë kontekst, ajo që pranohet nga këta studiues dhe nga dokumentet historike që gjenden në Arkivin e Muzeut Historik të qytetit të Elbasanit, është fakti se në 2 gusht të vitit 1908, me ndihmën e këtij klubi është hapur e para shkollë shqipe publike legale në Elbasan çka do të thotë që në këtë datë, ky klub rezultonte të ishte krijuar. Pra, si përfundim, duke ju referuar të dhënave dhe dokumentacionit të kohës, por dhe faktit se klubi

“Bashkimi” i Manastirit u formua në 31 korrik të vitit 1908, në gjykimin tonë mendojmë se klubi *“Bashkimi”* i Elbasanit është krijuar pas shpalljes së *Hyrjetit*, e pas krijimit të klubit të Manastirit. Nuk përjashtohet fakti që si datë e krijimit të tij jetë data 2 gusht e vitit 1908.

3. PROGRAMI DHE FUNKSIONIMI I KLUBIT

Programi i klubit *“Bashkimi”* të Elbasanit ishte në përputhje me programet e klubeve të tjera të krijuara në qytete të ndryshme të Shqipërisë dhe, si i tillë, ky klub nuk paraqitej si një klub me karakter thjesht kulturor. Ai e shtriu veprimtarinë e tij edhe në fushën politike në favor të interesave kombëtare të popullit shqiptar. Ndërkohë, një vend të rëndësishëm në programin e këtij klubi, zinte pa dyshim zhvillimi i arsimit, kulturës përhapja e gjuhës shqipe dhe rritja e ndërgjegjes kombëtare në trevën e Elbasanit.

Në kryesinë e klubit *“Bashkimi”* të Elbasanit merrnin pjesë:

Kryetar Refik efendi Myftiu;

Nënkryetar: Dhimitër Buda, i cili pasi dha dorëheqjen u zëvendësua nga Hysen Hostopalli;

sekretar: Simon Shuteriqi;

nënkryetar: Ahmet Dakli;

arkëtar: Nexhip Haxhiademi;

anëtarë: Qamil beu, Muç Shqiptari, Beqir Plangarica, Pavli Papadhropuli dhe Kamber efendiu.

Klubi i *“Bashkimi”* i Elbasanit kishte një përbërje heterogjene në aspektin fetar e social. Në të përfaqësoheshin myslimanë e të krishterë, që vinin nga shtresa të ndryshme sociale, si nga zanatçinjtë, tregtarët, intelektualët, nëpunësit e tjerë.

Ky klub, gjatë gjithë veprimtarisë së tij jo vetëm që pati si model klubin qendror të Manastirit, por në çdo moment mbajti lidhje e marrëdhënie të ngushta bashkëpunimi me të. Në këtë drejtim një rol të pazëvendësueshëm ka luajtur në këtë klub dhe Halit Bërzështa, një nga anëtarët më me autoritet të këtij klubi dhe njëherësh përfaqësues i trevës së Elbasanit.

4. ZGJERIMI I VEPRIMTARISË: FORMIMI I DEGËS SË KLUBIT “BASHKIMI” NË GRAMSH

Ndërkaq, pas shpalljes së *Hyrjetit*, sikurse në Elbasan edhe në Gramsh, u krijua në korrik të vitit 1909 një degë e klubit “*Bashkimi*” me të njëjtin emër (AMHE, Musaj, K., D. 14: 2). Patrioti gramshiot Asllan Shahini lidhur me ngritjen e këtij klubi, në maj të vitit 1909, në një letër të botuar në një nga gazetatat e kohës, ndër të tjera shkruan: “Pra dhe ne me ndihmat e popullit po përpiqemi të ngremë një klub, për pak ditë çështjen do t’jua rrëfejme me gëzim të madh” (“*Lirija*”, 6 qershor 1909: 2). Në këtë klub, bënë pjesë anëtarë nga zona e Vërçës e nga fshati Lënije (Shënapremte), Kishtë, Bersik, Ostent e deri në Mollas të Sulovës.

Klubi “*Bashkimi*” në Gramsh, mbante lidhje të ngushta me klubin patriotik të Elbasanit në zhvillimin e veprimtarisë politike arsimore e patriotike. Rëndësi të madhe ky klub i kushtoi përhapjes së shkrimit të shqipes në Gramsh, duke kërkuar me këmbëngulje hapjen e shkollave shqipe në këtë zonë. Një ish nxënës në një shkollë fillore turke në një fshat të Gramshit, në kujtimet e tij shprehej se: “Lëvizja Kombëtare ka filluar në Gramsh me mësimin e gjuhës shqipe” (Musaj, 1962: 306). Më tej edhe nga korrespondenca ndërmjet klubeve të Manastirit dhe atij të Elbasanit, evidentohen lidhjet që ekzistonin midis patriotëve gramshiotë e atyre elbasanas.

Kuadrin e këtij bashkëpunimi e plotëson edhe një letër e dërguar nga Elbasani në adresë të klubit “*Bashkimi*” në Manastir, në shtatorin e vitit 1908, ku ndër të tjera shkruhej: “Si u kemi shkruar dy muaj më parë kemi nevojë shumë të madhe për libra si brenda e jashtë. Nga Peqini, Gramshi e nga katundet vijnë njerëzit e kërkojnë libra e abetare” (AQSH, D. 5: 137 - 138).

Ndërsa në telegramin e dërguar në shtator të vitit 1908, nga klubi “*Bashkimi*” i Elbasanit, drejtuar klubit “*Bashkimi*” në Manastir shtoheshin disa kërkesa:

1. Mbajtja e një Kongresi të gjuhës shqipe (jepen mendime që ky kongres të mbahet në një qytet në qendër të Shqipërisë)
2. Caktimin e dërgimin e delegatëve

3. Nevojën e unifikimit të dialekteve në gjuhën e shkruar

4. Nevojën për t’i bërë një kërkesë qeverisë turke në emër të të gjithë shoqërive për njohjen e kombit shqiptar (AQSH, F. 102, D. 102: 1 - 6).

Por, sikurse e kemi përmendur, deri në gusht të vitit 1908 të mësuarit e gjuhës shqipe në trevën e Elbasanit, si dhe në trevat e tjera shqiptare bëhej në mënyrë ilegale.

Është më se i njohur në trevën e Elbasanit fenomeni i mësuesve shëtitës, përmes të cilit mundësohej mësimi i gjuhës shqipe në fshatra më të largët të krahinave të Shpatit, Çermenikës, Gramshit. Si të tillë mund të përmendim: Hysen Cekën, Hasan Gjevorin, Simon Shuteriqin, Hysen Haxhiun. Midis tyre vlen të përmendim dhe gratë arsimdashëse elbasanase, si: Tushi Xhoni dhe Shahu Dylgjerin. Duke ju referuar dokumentacionit të kohës, konstatojmë faktin se, Hysen Ceka sapo mori vesh shpalljen e *Hyrjetit* nxitoi të hapë i pari një kurs publik për të mësuar gjuhën shqipe (Demiri, 2006: 94).

5. HAPJA E SHKOLLËS FILLORE PUBLIKE NË ELBASAN DHE SHPAT

Ndërkohë, më 2 gusht të vitit 1908, patriotët elbasanas anëtarë të klubit “*Bashkimi*” hapin të parën shkollë fillore publike në qytetin e Elbasanit. Për finalizimin e aktit në fjalë, klubi “*Bashkimi*” zhvilloi një veprimtari të mirorganizuar (AMHE, D. 63: 26). Përmes dokumentacionit të kohës konstatojmë se në Elbasan, nën kryesinë e Aqif Pashë Biçakçiu, u zhvillua një mbledhje e cila, sikurse mësohet, kishte si synim “*vetëm të mësojë djemtë e vajzat në gjuhën e vet*”. Brenda dy ditësh u bë e mundur që të mblidheshin më tepër se 200 lira turke, me anën e të cilave do të shpërbleheshin financiarisht mësuesit, pa pritur që ata të shpërbleheshin nga organet shtetërore osmane. Gjithashtu ishte vendosur të caktohej nga një mësues për gjuhën shqipe në shkollat fillore turke dhe greke të qytetit (“*Lirija*”, vjeshtë e parë 1908, 8).

Ndërkaq, në fund të tetorit të vitit 1908, u hap edhe në Shpat një shkollë e tillë (AMHE, D. 63: 26). Një shkollë shqipe ku mësimi i gjuhës shqipe

bëhej nga patriotë vendas u hap në fund të vitit 1908 në Bërzeshtë të Librazhdit, ku mësues i saj ishte patrioti Rifat Leka (Kujtime, 1962: Libri shkollor, 39). Edhe në krahinën e Peqinit, patriotët Adem Gjinishi, Demir Godelli, Rexhep Peza, Hekuran Bedalli e Ramazan Teqja, pa marrë parasysh rreziqet që u kanoseshin përmes një përkushtimi të madh, kontribuan për përhapjen e mësimi dhe gjuhës shqipe.

Hapjes të së parës shkollë fillore publike në Elbasan, i bëhet jehonë edhe nga gazetatat me të rëndësishme të kohës. Kështu, gazeta "Lirija" e Selanikut shkruante: "Sot u çel në Elbasan shkolla e parë shqipe. Ishin mbledhur me mijëra shqiptarë me gaz në buzë e shpresë në zemër. Erdhi Mytesarifi dhe disa nënpunës. Hafëz Sulejman efendiu këndoj një lutje, pastaj për të bekuar këtë ditë u hodhën 21 topa" ("Lirija", 4 gusht 1908, 4: 3).

Në të njëjtën kohë nga dokumentacioni i kohës evidentohet bashkëpunimi dhe ndihma e klubit "Bashkimi" të Elbasanit kundrejt mësuesve dhe nxënësve të zonës së Shpatit. Në këtë kuadër në qershor të vitit 1909, shkollat e krahinës së Shpatit dërguan mësuesit dhe gjithë nxënësit e tyre për të bërë provimet vjetore në klubin "Bashkimi" në Elbasan. Përfundimi i provimeve u shoqërua me organizimin e një ceremonie festive dhe tepër miqësore (Kujtime, 1962, Libri shkollor : 29).

6. SHKOLLA E NATËS

Krahas shkollës shqipe të ditës në Elbasan, u hapën edhe shkolla të natës, për tu mësuar shkrim e këndim të rriturve, zanatçinje, nëpunësve. Lajmi për çeljen e shkollës së natës pasqyrohet në një artikull të shkruar në gazetën "Lirija" të Selanikut nga Rras e Bardhë (pseudonimi i Josif Haxhimimës), ku ndër të tjera ai shprehej:

"Me gëzim ju lajmërojmë se të krishterët e këtushëm hapën një mësonjëtorë nate dhe mësimet po jepen rregullisht" ("Lirija", 3 janar 1909, 23: 2). nga Elbasani -10 janar 1909-Rras e Bardhë (Josif Haxhimina)

Mësimet e natës janë këta: *Mësim gjuhe, Istori, Dëshkronjë (Gjeografi) e cila mësohet nga ana e*

z.Lef Nosi e z.Fot Papajani në lagjen Kala. Mësonjëtorja ka 40 nxënës. Shumë mirë do të jetë që edhe muhamedanët e këtushëm të hapin një mësonjëtorë nate" ("Lirija", 3 janar 1909, 23: 2). Gjithashtu i njëjti burim konfirmon faktin se, në Elbasan u hapën dy shkolla nate. Përveç shkollës së natës të përmendur më sipër, shkolla tjetër e natës u çel në vetë godinën e klubit "Bashkimi" të Elbasanit .

7. BASHKËPUNIMI ME KLUBIN "BASHKIMI" TË MANASTIRIT PËR KONGRESIN E ALFABETIT

Rritja e shpejtë e lëvizjes për arsim kombëtar pas shpalljes së Kushtetutës turke, çelja e shkollave të reja shqipe të ditës e të natës, përhapja e gjerë e shkrimit dhe leximit shqip, shtruan si detyrë emergjente caktimin e një alfabeti të unifikuar e të detyrueshëm për të gjithë shqiptarët

Pikërisht ky do të ishte një nga objektivat kryesore të kongresit që u mbledh në Manastir në 14 -22 Nëntor të vitit 1908 (nuk është objekt i këtij punimi të trajtojë vendimet e këtij Kongresi, por të evidentojë bashkëpunimin e klubit "Bashkimi" të Elbasanit përmes shkëmbimit të ideve me klubin qendror "Bashkimi" të Manastirit).

Në një kontekst të tillë historik do të shfaqen lidhjet e ngushta midis klubit "Bashkimi" të Elbasanit e atij të Manastirit, që konsistojnë shkëmbimin e mendimeve e të ideve për sa i përket: *vendit të mbajtjes së kongresit*

Rendit të ditës

Çështjes së alfabetit të gjuhës shqipe

Kjo bashkëmarrëdhënie ndërmjet këtyre dy klubeve pasqyrohet gjithashtu edhe në shtypin e kohës. Kryesia e klubit "Bashkimi", shfaq interesimin për lidhjen e ngushtë dhe rëndësinë që kishte njësimi i alfabetit, për përparimin dhe arsimimin e kombit tonë dhe pasi u shoshën e u përshoshën ato që u kishte shkruar klubi i Manastirit, shprehet: "Ne anëtarët e klubit "Bashkimi" të Elbasanit ju përgëzojmë e falënderojmë për ftesën që na bani" (AQSH, F. 102, D. 102: 2). Më tej, klubi "Bashkimi", i Elbasanit i parashtronte klubit të Manastirit dy sugjerime :

Së pari, për vendin e mbajtjes së Kongresit duke u shprehur: “Na duket ma e drejtë që një mbledhje e tillë e përgjithshme të bahet në kërthizët të Shqipërisë” (Pra në Elbasan).

Së dyti, që Kongresi të sugjeronte si gjuhë të përbashkët të folurën e Elbasanit, duke u shprehur se: “Mbas mendimit tonë lypset që mbledhja të marri masa që si gjuhë e përgjithshme në gjithë Shqipërinë, ligjëroja ma e bukur me të cilën asht bashkumun si me thanë toskënishtja me gegënishten asht ajo e Elbasanit, që mund të merret vesh e të flitet prej të gjithë shqiptarëve” (AQSH, F. 102, D. 102: 2).

Delegatë të Elbasanit që morën pjesë në Kongresin e Manastirit kanë qenë, mësuesi Simon Shuteriqi dhe farmacisti Dhimitraq Buda (Demiri, 2006: 95). Një pjesëmarrje e tillë pasqyrohet edhe në shtypin e kohës. Kështu gazeta “Lirija” e dt. 8 e vjeshtës së tretë të vitit 1908, shkruante se, delegatë të Elbasanit në Kongresin e Manastirit, ishin Simon Shuteriqi e Dhimitraq Buda, i cili në këtë kongres u shpreh se: “Qëllimi i Kongresit nuk është të merret me filozofi, se këtë fuqi se kanë delegatët, por është më mirë të merremi vetëm me **a b c-në**” (“Lirija”, vjeshtë e tretë 1908: 2). Njëkohësisht mësojmë se Dhimitraq Buda u zgjodh anëtar i komisionit kryesor të Kongresit, i cili përbëhej nga 11 anëtarë, të cilët u zgjodhën me votim të fshehtë. Ky komision u formua për trajtimin e çështjes së alfabetit të gjuhës shqipe dhe njëkohësisht, për të frenuar ndikimet e grupeve të ndryshme turkomane brenda dhe jashtë vendit rreth çështjes së alfabetit. Ndër të ftuarit në këtë kongres, përmendet dhe Bexhet Beu nga Elbasani (Hoxha, 1986: 201).

Në këtë kuadër, të dhënat e mësipërme dëshmojnë fare qartë se çfarë roli të rëndësishëm luante klubi “Bashkimi” i Elbasanit, në funksion të përmbushjes së objektivave kryesore të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare.

8. HAPJA E SHKOLLËS AMERIKANE

Nuk është rastësi që misionarët amerikane F. Kenedi dhe T. Erikson pas vëzhgimeve në disa qytete të Shqipërisë së mesme si në Elbasan, Durrës, Tiranë, e zgjodhën Elbasanin si qendër

më të përshtatshme, për çeljen e një shkolle fillore dhe një të mesme me konvikt, me shpjegimin se ai “Elbasani konsiderohet si terreni kulturor me pjellor” (Myzyri, 2004: 196). Më 28 maj 1909 Fines Kenedi (Phineas B. Kennedy) i dërgoi një letër nga Korça klubit “Vllaznia” të Elbasanit, me anë të së cilës e njoftonte se: “Shoqata jonë amerikane kërkon të hapë një shkollë të mesme për djemtë shqiptarë me pagesë të ulët”, gjithashtu ai kërkonte “një ndërtesë të bukur, ku do të kishte dhe një degë industriale”. Klubet “Bashkimi” dhe “Vllaznia” reagues pozitivisht ndaj kësaj kërkesë. Në fillim të Qershorit të vitit 1909, në klubin “Vllaznia” u organizua një mbledhje e përbashkët e dy kryesive të klubeve, ku u vendos që të ndihmonin me një shumë prej 100 lira turke, me kusht që të futej edhe të mësuarit e gjuhës shqipe në këtë shkollë amerikane (Myzyri, 2004: 196). Por për arsye të pengesave që nxorën autoritetet xhonturke (zvarritja e miratimit të lejes nga autoritetet xhonturke dhe arrestimi i Kristo Dakos që ishte emëruar drejtor i kësaj shkolle, bënë që kolegji amerikan të mos çelej.

9. KOORDINIMI ME KLUBIN E SELANIKUT

Aktiviteti i klubit patriotik të Elbasanit, nuk përfshinte vetëm sferën e veprimtarisë brenda kësaj treve, por njëkohësisht ky aktivitet me tendenca gjithëpërfshirëse, reflektohet edhe më gjerë. Në këtë kontekst, është më se evident koordinimi i veprimtarisë së tij me një ndër klubet më të rëndësishëm të kësaj kohe, siç ishte klubi shqiptar i Selanikut.

Në shtypin e kohës pasqyrohet qartë ky bashkëpunim dhe në mënyrë më konkrete, një vizitë që përfaqësues të klubit shqiptar të Selanikut, fill pas mbajtjes së Kongresit të Manastirit, rezultojnë të kenë bërë në Shqipëri. Synimi kryesor, siç deklaruan delegatët e klubit të Selanikut, ishte që të kultivojnë tek shqiptarët “Vllazërim e Bashkim”. Delegacioni i klubit të Selanikut qëndroi në Elbasan tri ditë. Në këtë delegacion bënë pjesë: Riza bej Dibra, Abdyl bej Kolonja, Haxhi Vildon efendi Dibra.

“E 25-ta ditë e Vjeshtës së tretë”(8 dhjetor 1908), shkruante Lef Nosi nën pseudonimin Mal i

Vashes, qe një ditë historike, ditë e ndritshme". Më tej informacioni i Lef Nosit, vijon me evidentimin e faktit se qytetarët e Elbasanit ishin përgatitur për pritjen, që do të organizonin enkas për delegatët e klubit të Selanikut. Si për të përligjur organizimin shembullor të kësaj pritjeje, përmes informacionit që na vjen, mësojmë se "Çunakë " të rinj me kësula të bardha, në të cilat shkruhej "Rroftë Lirija" i gjeje kudo nëpër qytet. Është i pakundërshtueshëm fakti, se organizatori kryesor dhe qendra e kësaj lëvizjeje rezultonte të ishte klubi "*Bashkimi*" i qytetit të Elbasanit.

Gjithnjë, përmes këtij informacionit mësojmë se, rendi i aktiviteteve në kuadrin e kësaj pritjeje me të vërtetë festive, fillon me pritjen e parë të delegacionit jashtë qytetit tek "Rrapat e Vojvodës", për të vijuar më tej me momentin kur kryetari i Beledijes, Emin Haxhiademi, dha urdhër të radhiteshin çunat e shkollave veç e veç e anëtarët e klubit pranë flamureve. ("*Lirija*", 25 prill 1909, 41: 4). "Herën e parë i priti shkolla Idadie" më pas i priti shkolla "Hamidie" e më pas shkolla e veçantë e atdhetarit z. Fezi Guranjaku, pas kësaj shkolla e "Xhamisë së Mbretit".

Fjalën e hapjes e mbajti Abdyl Ypi (Kolonja), i cili i drejtohet të pranishëmve me fjalët: "Mirëse ju gjejmë o djemtë e Shkumbinit plak". Delegacioni vizitoi klubin "*Bashkimi*", shkollën "*Kristiane*" të Kalasë, ku i priti mësuesi Dhimitër Paparistoja, e më pas u drejtuan për në Peqin .

Ndërkaq nënvizojmë se në këtë periudhë, përveç klubit patriotik "*Bashkimi*" në Elbasan ekzistonte një klub turk i njohur si klubi i "Osmanllinjeve" (Ittihad) dhe një tjetër me emërtimin klub i "Fukarave" (Fuharreve), ku sipas të dhënave që kemi, roli i tij nuk ka qenë shumë i qartë .

Sukseset e arritura në fushën e arsimit në kushtet legale pas shpalljes së *Hyrjetit* filluan të vënë në lëvizje turqit e rinj, për të cilët shqetësimi parësor ishte përhapja e gjërë që kishte marre gjuha dhe shkolla shqipe në Shqipëri.

10. HAPJA E NORMALES SË ELBASANIT

Duke hulumtuar në dokumentacionin e kohës, konstatojmë rolin dhe kontributin aktiv që dhanë klubet patriotike "*Bashkimi*" e "*Vllaznia*" të Elbasanit në organizimin dhe mbajtjen e

Kongresit të shkollave shqipe, pra Kongresit të Elbasanit. Në këtë kongres Elbasani u përfaqësua nga gjashtë delegatë që përfaqësonin klubet "*Bashkimi*", "*Vllaznia*" dhe shoqërinë "*Afërdita*". Emin Haxhiademi dhe Dhimitër Buda përfaqësonin klubin "*Bashkimi*", Dervish Biçaku e Qamil Feza klubin "*Vllaznia*" dhe Simon Shuteriqi dhe Josif Haxhimina përfaqësonin në Kongres shoqërinë "*Afërdita*", delegatë të cilët konsideroheshin me të drejtë vote. Lef Nosi, Dhimitër Paparistoja dhe Hysen Ceka morën pjesë pa të drejtë vote.

Gjithashtu vlen të përmendet fakti se nga katër anëtarë të kryesisë së Kongresit tre ishin nga Elbasani, ndër të cilët Dervish Biçaku (kryetar), Simon Shuteriqi dhe Josif Haxhimina sekretarë. Në tri komisionet që u krijuan për shqyrtimin e problemeve kryesore të këtij kongresi delegatët e Elbasanit ishin gjithashtu të përfaqësuar.

Hapja e punimeve të Kongresit të Elbasanit u bë në selinë e klubit "*Bashkimi*" e në 3 shtator ai i vazhdoi punimet në klubin "*Vllaznia*" (Myzyri, 2004: 193). Sikurse është e ditur vendimi më i rëndësishëm i këtij Kongresi ishte ai për hapjen e një shkolle normale në qytetin e Elbasanit dhe, në mbështetje të saj, themelimin në Korçë të një shoqërie qendrore shkollore me emrin "*Përparimi*", e cila do të ndihmonte në mbarëvajtjen e shkollës Normale.

Është domethënëse fakti që, shoqëria "*Përparimi*" që u formua në Korçë, për të mbështetur hapjen e shkollës Normale, ia besoi këtyre dy klubeve, klubin "*Bashkimi*" dhe "*Vllaznia*" zgjedhjen e *Pleqësisë kujdestare për shkollën e mësojvet*, ku dy ndër detyrat me emergjente të saj ishin, sigurimi i ndihmave financiare për hapjen e shkollës Normale dhe emërimi i mësuesve që do të jepnin mësim në këtë shkollë. Anëtarët e kësaj pleqësie ishin të gjithë nga Elbasani, disa prej të cilëve ishin përfaqësues të klubit "*Bashkimi*". Në të bënin pjesë: Dervish Biçaku (kryetar), Hysen Ceka, Lef Nosi, Emin Haxhiademi, Dhimitër Buda, Petër Dodbiba, Dhimitër Paparisto dhe Ahmet Dakli (AQSH, F. 102, D. 63: 1).

11. KONKLUZIONE

Duke ju referuar materialeve të parashtruara më lart arrijmë në disa konkluzione sa të rëndësishme aq dhe të domosdoshme për rolin dhe aktivitetin e klubit patriotik *"Bashkimi"* dhe klubeve dhe shoqërive të tjera patriotike që ushtronin veprimtarinë e tyre në qytetin dhe trevën e Elbasanit në harkun kohor 1908-1910.

1. Fakti që ky klub patriotik u krijua menjëherë pas krijimit të klubit patriotik të Manastirit, madje mund të themi dy ditë pas krijimit të tij, është dëshmi e një mjedisi intelektual të begatë dhe multifunksional, rrjedhojë e një akumulimi dhe kultivimi paraardhës shumëvjeçar dhe me traditë.

2. Megjithëse u krijua si degë e klubit të Manastirit, marrëdhëniet midis tyre do të udhëhiqen nga parimi i respektit reciprok dhe i pavarësisë në aktivitetin dhe veprimtarinë patriotike, gjithmonë në funksion të çështjes kombëtare. Në momente të caktuara për çështje të rëndësishme të arsimit kombëtar anëtarët e klubit *"Bashkimi"* të Elbasanit i kanë shprehur mendimet dhe i kanë dhënë sugjerimet e tyre klubit të Manastirit (që gëzonte statusin e klubit qendror). Një fakt i tillë konstatohet në kërkesën që klubi i Elbasanit i bën atij të Manastirit për vendin dhe problemet që do të trajtonte kongresi i shkronjave shqipe (sikurse e kemi pasqyruar edhe më lart), pra ai kongres që u mbajt në Manastir.

Pikërisht ky qëndrim i klubit të Elbasanit duhet parë si një shprehje apo parim me karakter demokratik që konsiston në diversitetin e mendimeve.

3. Është i një rëndësie të veçantë aktiviteti i klubit patriotik *"Bashkimi"*, por dhe i klubeve dhe shoqërive të tjera patriotike në Elbasan, që shfaqet gjatë organizimit dhe zhvillimit të punimeve të Kongresit të Elbasanit. Megjithëse iniciatorë për thirrjen e këtij kongresi nuk ishte klubi i Manastirit, por klubi i Selanikut me drejtues Mithat Frashërin, patriotët elbasanas anëtarë të klubeve dhe shoqërive patriotike ju përgjigjën menjëherë kësaj thirrjeje për mbajtjen e një kongresi arsimor.

Ishin këto klube patriotike të këtij qyteti, që arritën të krijojnë një atmosferë të ngrohtë e miqësore në pritjen e delegatëve e pjesëmarrësve të Kongresit, që luajtën një rol të veçantë e të rëndësishëm në përgatitjen e kushteve konkrete e të përshtatshme dhe mbarëvajtjen e punimeve të Kongresit të Elbasanit. Patriotët elbasanas, anëtarë të këtyre klubeve, mbajtën peshën kryesore jo vetëm në organizimin e Kongresit të Elbasanit, por ata patën një përfaqësim të kënaqshëm dhe në organet përkatëse që drejtuan punimet e këtij kongresi, sikurse ishte kryesia e kongresit, e zgjedhur për drejtimin e punimeve të tij dhe tri komisionet kryesore të krijuar për të trajtuar problemet më të rëndësishme që shtronte për zgjidhje ky Kongres Arsimor Kombëtar Shqiptar.

Në të njëjtën kohë këto klube patriotike dhanë kontributin e tyre modest në krijimin e kushteve të përshtatshme për çeljen e shkollës Normale, produkt i drejtpërdrejtë i vendimeve historike të këtij kongresi.

Duke shprehur ndjenjat dhe emocionet për pritjen e ngrohtë që ju bë delegatëve të Kongresit në Elbasan, Sevasti Qiriazi në një letër të datës 7 tetor të vitit 1909, shkruante: *"Brohoritje dhe përshëndetje shpërthyen nga turma që na priste në hyrje të qytetit. Edhe Qezari nuk do të kishte ndjerë aq shumë emocion në hyrjen e tij triumfale në Romë se sa ne në atë çast"* (AQSH. F. 52, D. 9).

BIBLIOGRAFIA

ARKIVI Qendror Shtetëror i Republikës së Shqipërisë (AQSH), Tiranë.

ARKIVI i Institutit të Historisë dhe Gjuhësisë (AIHGJ), Tiranë.

ARKIVI i Muzeut Historik të Elbasanit (AMHE), .

ARKIVI i Bibliotekës së Elbasanit (ABE).

DEMIRI, SH. Elbasani, qendër e Lëvizjes Kombëtare. Sesione, depozituar në Muzeun Historik, Elbasan.

DEMIRI, Sh. Histori e shkurtër e trevës së Elbasanit. Materiale depozituar në Muzeun Historik, Elbasan.

DEMIRI, Shyqyri (2006), Histori e shkurtër e trevës së Elbasanit, Egnatia, Tiranë.

PLANGARICA, Tomorr (1995), Mjedisi intelektual në qytetin e Elbasanit në prag të shpalljes së Pavarësisë: Normalja në Traditë, Botuar nën kujdesin e gazetës “Reklama”, Elbasan.

Gazeta “Lirija” (1908 – 1910), Selanik.

Gazeta “Tomorri” (1910), Elbasan.

HOXHA, D. I. (1986), Njëpër udhën e penës shqiptare. Botim i ISP, LIBRI SHKOLLOR, Tiranë.

KUJTIME VETERANËSH (1962), Elbasani në luftë për çlirim. Libri shkollor, Tiranë.

MUSAJ, Tafil (1962), Lufta për çlirim kombëtar, kujtime të Tafil Musajt, I.S.H.GJ, Tiranë.

MYZYRI, Hysni (2004), Shkolla Normale e *Elbasanit*, albPAPER, Tiranë. .